

תולדות

הרב הגאון הצדיק פאר ישרון ראש לחכמי הדור

ר' שמשון בר' רפאל הירש זצ"ל

(רב לעדת ישרון בפראנקפורט ענ"מ) *

ר' שמשון בר' רפאל הירש נולד לאביו ר' רפאל ביום כ"ד סיון שנת תקס"ח (1808) בעיר האמבורג. אביו היה סוחר נכבד, אשר קבע עתים לתורה ויהנה בה ככל עת מצוא בשקידה עצומה. אביו הזקן הרב ר' מנחם מענדל פראנקפורטער ז"ל, היה גדול בתורה ובחכמה גם רב פעלים, הוא יסד ויכוון בעיר האמבורג תלמוד תורה במדרים נכונים, ולעת זקנתו היה רב ודין בעיר אלטונא מבלי כל פרס בעד משורת כהונתו, אף כי כלכל נפשו ונפשות ב"ב בעמל ולחץ. אחי ר' מנחם: ר' יהודא ליב פראנקפורטער ז"ל היה בעהמ"ח ספרי, הרכמים לבקעה וקול יהודה ועוד גדולי תורה וחכמה אנשי שם ונודעים למשגב היו במשפחת הירש.

הורי שמשון גדלו וחנכו את בנם בילדותו להיות סוחר בארץ, אך במעלילי התנכר נער, כי התורה והחכמה משובש דרכו בחיים ורוחו העולה היא למעלה לא תוכל לרדת כטה אל מעשה אנוש ותחבולותיו במקנה וקנין.

לאשרו נמנה אז הגאון החכם הכולל ר' יצחק בערנאים זצ"ל לשבת על כסא הרכנות בעיר האמבורג כשנת תקפ"ב (1822) והנער הירש הלך אליו לשמוע לקח מפיו, גם נפשו נקשרה בנפש מורו ואלופו זה, אשר נתן תקוה בלבו כי בכחו וחילו לאוריתא יוכל להיות גדול בתורה ובחכמה

(*) המקורים אשר היו לפני בכתבי את התולדה הזאת, הנה: המכ"ע, איוראעליש וישרון, יודישע פרעססע ועוד מכ"ע, החוכרת, ווארשע ביא אכלוף דער שלשים מכנו של הרה"ג זצ"ל: הרב החכם דירעקטאר ד"ר ר' מנחם הירש נ"י, הקצמת התוכרת, איינלארונגסשריפט צו דער פאפאליכע פריפונג דער רעפאלשולע דער איוראעלישישע רעליגיאנסגעוועזענע שולע בפ"מ ענ"מ ועוד מקורים שונים.

המעתיק וכותב התולדה

ובחכמה, ויואל הירש לשמוע לעצת המורה לצדקה זה, וישם אל הלמוד פניו ויעזוב את בית המסחר אשר עבד בו כשנה, ויגמור אומר להכין נפשו אל תעודתו לימים יבואו להיות רב בישראל, וכפי הנהוג שמה בפקודת הממשלה, כי רב בישראל לא ישתמש בתגא, עד אשר יתקריא, נכנס הירש לבית הנימנאזיום, ותלמוד למד אצל הרבני בערנאים, אשר האציל מרוחו עליו ומוכמח חי' בתלמידו זה כי יהיה רב ומורה הוראה בישראל כזן לאל עליון, גם רב להושיע להדת והיהדות, ואל זה ירמוז הגאון הירש במכתבו השני מהתשעה עשר מכתבים וזל: הלא ידעת כי הענינים האלה עוד בימי נעורי לקחו לכבי, וכל מעניני שמתי בהם; נדלתי כבית הורים נאורים מחזיקים במעוז דת קדשנו ועוד בשחר מל ילדותי הוד קול ספרי התנך. ודבריהם החוצבים להכות אשדת שמעה אוני ואקשיב רב קשב, והמה הוליכוני הביאוני, עת נמלו כשרונותי, אל חדרי התלמוד ונושאי כליו. — הן ידעת גם ידעת, כי לא מסבות ומקרים חיצונים עוררוני לבחור במשרת הרבנות ולכהן בה, רק חפץ פנימי ומטרה בחיים עכ"ל. —

אחרי כן אחז דרכו עירה מאננהיים לצקת מים על ירי הרב הצעיר לימים אז, הגאון ר' יעקב עטלינגער וצ"ל, אשר שמש אחי' בבתר הרבנות באלטונא וגם כשחרותו נודע לשם, ובישראל גדול שמו. והירש למד אצלו בשקידה עצומה ש"ס ופוסקים גם חפצו הצליח בידו. משם הלך בשנת תקפ"ט (1829) לבקר את בית מדרש החכמה (אוניווערסיטאט) בעיר באָן, גם השלים שמה את חק למודו בחיותו בן כ"א שנים. — בתאניווערסיטאט היה הירש אהוב ורצוי בעיני חבריו התלמידים, אשר אהבוהו וכבדוהו. בגלל כשרונותיו הנעלים וידיעותיו הרמות בכל מקצועות החכמה, וביתוד בעד תומת רוחו, לכו הטוב ונפשו העדינה. שמה בהאוניווערסיטעט מצא גם את החכם אברהם גיינער, ועד שנת תקצ"ג (1833) עמדו יחד בחליפות אגרות, אך מני אז נפרדו בדעותיהם מן הקצה אל הקצה, ומה גם כאשר הוציא הרב הירש לאור את ספרו נפתלי נפתלי נגד גיינער ויתר המתקנים בדת (רעפארמער) אשר אלה מזה השתמשו בלמוד התורה לקנתר, והרכה מקהלות אשכנז למדו אותם אלופים לראשם משום שבוואל תעשה' עדיף, עד כי כרוכם כמעט גמרו לפרוק מעליהם עול תורה ומצות, והרב הירש דרך אמונה בחר לו כנכור משכיל נאור בנכורות תורתו וחכמתו נלחם עם המורים המתעים גם יוכל להם, ומפני שמו נחת כל הרע אויב בקדש. ובכל זאת גם זה האיש גיינער לא חשך תהלה מהירש ואלה דבריו בחלק החמישי מספרו נאכגעלאסענע שריפטען צד 18. וזיר האמטען איינען זעהר לאנגען שטרייט (עם הירש), אין וועלכעם איך זיינע אויסערצורדענמליכע בערעדזאמקייט

בערעזאמקייט, זיינען שארפזיגן, זיין קלארעם אונד שנעללעס
ערפאסמען, קענענען אונד בעוואונדערן לערנטע... איך אכטעמע זיינע
פאָרציגליכע גייסטעסנאכען, זיינע שמערענע טונענד אונד לעכטע זיין
נומעס הערץ עכיל. —

במשך שנים מעטות צלחה להירש לרכוש לו כל הידיעות הדרושות
לרב ומורה הוראה בישראל ויעש לו שם בתורתו והבמותו, ובהיותו כן
כ"ב שנים נמנה הירש לרב המדינה באָלדענבורג ויעל לשבת על כסא
הרבנות בשנת תקצ"ו (1830) ומשם דרך כוכב הצלחתו על שמי היהדות
וזה כחו לאלוה, צדיק מה פעל, הוראה בעיני העדה וכיחוד בספריו
הדגולים אשר כתב אז לדור ולדורות הבאים. —

בארצות אשכנז בקרב אחבי שררה בעת ההיא רוח בער נגד
התורה והדת, כי למן העת אשר האמינו אחינו שמה כי נבר חסד
לאומים לתת לבני חופש ואור במושבותם, ובראותם מרחוק נִכְנַק שחר
בזה, התחרו לקרב את הנאולה על ידי התמורה במנהגי ישראל
גם כרוב עיקרי הדת, למען יהיו ככל הגוים בית ישראל, והשכלת
בערלין, אשר באה בעים רוחה לקצץ בנטיעות, פן תצר צעדיה על
דרך שווי הזכויות (עמאנציפאציאן) אשר חשבה, כי ביסיה ולעיניה תפלס
לה נתיב, וכי המאה התשע עשרה תציע תחת כפות רגלי אחבי
בדרך הכבושה הזאת שושנים ופרחים, תמכה אז בידם להביא קרבנות
לאילת-השחר ואת כל נתח טוב מקדשי ישראל, וכל חלקה טובה מאמונה
ודת הכאיבו לתת ניר לזמורת זר אשר נמנעו בכרם בית ישראל, גם
הקימו להם מטיפים ורבנים כאלה אשר זר מעשיהם קראו בשם תקונים
בדת (רעפאָרם) וכל המרבה למעט את דמות הדת והיהדות היה משובח
בעיניהם, ולולי השרידים אשר עמדו בפרץ ללמד תועים בינה, כי אז
נשתכחה שמה הלילה תורה מישראל ודעת דרכיה לא חפצו. —

ולמען תת מושג נאמן מתקופת העת ההיא לא אחדל מזהיב בזה
תוצאה קלה מהקדמת ספר "שער הזקנים" מהרב הנאון הצדיק ר' שמואל
האמבורגער זצ"ל ר"מ בפיוורא, הספר הזה נדפס בשנת תקצ"ו (1830)
בה בשנה אשר נתמנה הרב הירש לרב באָלדענבורג וזל: וראוי לעשות
בכל יום מספר חדש על שבר בת עמנו אשר בשאט נפש החריבו הקדש
והמקדש ורבו עזי פנים, השחיתו התעיבו עלילה ורצו לגרשני מכית
מדרשם ושלחו מעלי כל רגל בחורי בני ישראל הנאהבים והנעימים
ההונים בתורה ובפקודי ה', הישרים והתמימים, עד לא השאירו מהם
עד אחד וישארו שני אנשים במחנה אחת והקחו את שיניו ובסכנה גדולה
היו וממש חבלי מיתה אָפּפו אותם עד אשר לא נשאר לי תלמיד אחד
לחעתיק. מכתבים הנוגעים לדינא, ועינינו ירדו מים מאין הפונות על
השבר

השבר הגדול בבני עמנו, ומיום שחרב בית המקדש לא נעשתה רעה כזאת בינינו וכאו בקב חרופין, חרפות כשפתותיהם, לכוות גדולי ישראל ותלמידי חכמים, עד כי רבים בחרו מות מחיים. אוי לנפשי כי ראיתי הרעה הגדולה הזאת אשר לא היתה עדין במקלות וערי ישראל ואש עצור בעצמותי נלאיתי כלכל עד יום בואי למקום אחר לנחמני מעצבון ידינו ומן האדמה אשר עוררו אנשי השם בועלי נדות ומפירי ברית בשר והנפילים אשר היו כארץ אוכלי בשר החזיר והשרץ, לפרוץ דרך בעלות הפורץ ומצפון בא הקרץ... והתורה מונחת בקרן שוחה עמוקה כו' כו' עכ"ל. מזה יראה הקורא כי סכנת אבדן הדת והיהדות חלילה רחפה אז כארץ ההיא אשר מעולם היו בה אדירי התורה, ואיך התאמצו רופיה בימים האלה באמצעים מנוגים ובחוקת היד להסיר את למוד התורה ולהסתפק רק בבתי ספר לילדי בני ישראל, אשר יסדה אותם הממשלה שמה, והכריחה לבקר אותם, ללמד את הילדים רק ראשי דברים מעיקרי הדת ומספריים כאלה, אשר חבדו הרבנים המתקנים, והמקצת הזאת לא הספיקה לתת לבני ישראל אף מושג קל מהדת והיהדות; בתקופת עת כזאת גמר הרב הירש אומר לצאת המערכה, לתחזיר עמדת היהדות הנאמנה ליושנה ונפשו נחלים להקטף להראות גלוי כלל: מה היא היהדות, ולפעול כי ישובו אל על אל צור ישועתם אל התורה והמצוה וקיומן בפועל ובמעשה, ותהי ראשית מעשהו בכל מקום אשר שרת במשרת הרבנות לקחת לו לפתגם. במקום הרשע שמה המושפם לכוון שמה בתי ספר על מִהֲרַת הדת והיהדות, ששם ילמדו נערי בני ישראל למודי קדש לאשורם ולקיים את מצות ה' כדת התורה ובכלל להשיב רבים מעון ע"י דרשותיו ומדבריו הנאמנה ביראת שדי הקודמת לחכמת אדם תאיר פניו. —

אך פעולתו אמונה זאת לא יכלה להפיץ את המאור שבה רק בקהל עדתו ובקהלות העומדות תחת השנהגותיו, ולמען הפיץ מעינותיו ודעותיו הוצה, חבר את ספריו הדגולים אשר מצאו מסלות בלכות בני העם ויפעלו את פעולתם באופן מאד נעלה. —

אחרי שש שנים לשבתו על כסא הרבנות באָלדענבורג הוציא לאור בשנת תקצ"ז (1836) את הספר "אגרות צפון" יכלכל תשעה עשר סכתים על דבר היהדות (אשר העתקתי עתה עברית), על טיב הספר הזה וחזות דעת גדולי וחכמי הדור כמאז כן עתה, לא אכביר מלים, כי כבר ראה הקורא את עדות גדולי תורה וחכמה בפתח דבריו, רק אוסיף בזה, כי כאשר נדפסו היטב סכתים האלה, חכמי הדור ראו כן תמיהו לראות כי הרב הירש סלל בספרו זה דרך חדשה לשלומי אמוני ישראל גם לצעירי הדור בעלי דעה והשכל, ובישישים חכמה אשר לא היו

היו להם עד כה יסודות נאמנים לאמונת רוחם בדת ויהדות ומעולם לא ראו מסלול ודרך הקדש כזה, אשר הלך בה הרב המחבר בשמה שלמה שאין למעלה הימנה, ותוכן המכתבים האלה הוא יסוד מוסד ותבנית (פראגמאטא) ליתר ספריו הנעלים אשר חבר במשך הזמן. —

בהוצאה הראשונה העלים המחבר את שמו (על שער הס' נדפס יוצא לאור ע"י בן-עזריאל) ורבים חשבו כי מחבר המכתבים הוא הנאון החכם בערנאים וצ"ל מהאמבורג, עד אשר נודע הדבר כי הרב קאלדענבורג ר' שמשון רפאל הירש הוא מחברו הנאמן, וכי חכמת אלקים בקרבו, והשרידים בעם חובבי תורה וחכמה ראו ונהרו כי קם נואל חזק להיהדות הנאמנה להצילה מיד מהרסינו ומחריבינו ממנו יצאו. —

בשנת תקצ"ח (1838) הוציא לאור את ספרו 'חורב', וכלכל השקפות ורעיונות נעלים עד חובות הישראלי לאלהיו ולתורתו וביחוד להשיב דבר נגד הספר אשר הוציאו אז לאור הח' פאססעל והח' שטיינשניידער בשם 'חריבנה'. כעבור שנה החל הרב הירש להראות את כחו בספרות חופותית על ידי הספר 'נפתולי נפתלי'. בשנה האחרונה לשכתו בקאלדענבורג הוציא לאור מחברתו מבלי הודיע שמו (אנאנים) 'ידישע אנמערקונגען צו דען בעמערקונגען איינעם פראָמעסמאָנטען איבער דיא קאָנפֿעססיאן דער 22 ברעמישען פאסמאָרען בשנת (1841), וכאשר נדפס הספר הזה שלח הנראססהרעצאג מאלדענבורג את ראש שלישי (גענעראלאדיומאנ-מען) להרב הירש לתת לו תודה על המחברת היקרה הזאת ולהגיד לו כי שבע רצון הוא לרעת, כי רב המדינה הנהו חכם מחוכם משכיל על דבר לאשורו. —

ואף כי רובי עתותיו הקדיש לעבודת הספרות, בכל זאת לא הניח ידו מחלק המעשה ויפעל אך טוב בעניני העדה והעדות בישראל אשר עמדו תחת שלטון השנחתו. —

אחת עשרה שנה כהן הרב הירש במשרת הרבנות בקאלדענבורג והנה מחוזות אורץ ואסנאבריק פנו אל הרב הירש לבקשו כי ישכון כבוד בתוכם ויבחרוהו פה אחד ביום 15 מאי שנת תר"א (1841) לרב הגליל שמה, ומושבו בעיר עמדען, וגם שמה יסד הרב הירש תקנות נכבדות בעניני העדה. בשנת תר"ג הוציא לאור את ספרו: 'צווייטע מיטטהיילונגען אויס איינעם ברייפֿוועכסעל איבער דיא נייעסמע ליטעראטור' אשר ערך אותו ביחוד נגד ראש הרעפֿארמער האלדהיים וכתב דיליה. —

חמש שנים ישב הרב בעיר עמדען, וקהל עדתו ויתר הקהלות קוו כי רבם ומורם זה יוסיף לפעול ישועות בעדתם לארך ימים, אך תקותם לא נמלאה, כי עדת ניקלסבורג במאָהרען גמרה אומר לבחור בדרב

בהרב הירש אשר היה אז כבן ארבעים שנה ולהושיכו על על כסא הרבנות שמה. —

העיר ניקלסבורג היתה קריה נאמנה, עיר ואם בישראל מימים ימימה, בה חנו ושמשו ברבנות הגאונים המאורות הגדולים: ר' מרדכי בנעם ור' נחום טרעוויש וצ"ל, ועל כסא הרבנות הנכונה והנשא הזה החליטו פה אחד להושיב את הרב האשכנזי אשר ידעו מראש, כי רק הוא יעצור כח לעשות שלום בין מפלגות העם ועדת ישראל בעיר ההיא וקהלות הגליל תפרחנה על ידו וירבו שלומן וטובתן. — ביום 30 דעצעמבער שנת תרצ"ו (1846) היתה הבחירה ע"י ששה דבנים ממאָהרען, וזה הוא פתשגן חות דעתם שהעיתקתיו עברית: לראש וראשון (פרימא לאָקאָ) מציעים אנחנו למנות את הרב ר' שמשון דפאל הירש, רב המדינה בעמדען אָסטפּריזלאַנד לרב עדת ניקלסבורג מהמעטים המבוארים בזה. א) מלבד אשר נודע הוא למשגב לאיש תם וישר, ירא אלקים ומלומד גדול, עשה לו שם עולם ביהודי ע"י ספריו היקרים, המלאים דעת ותבונה בחכמת הדת הישראלית (טהעאָלאניע) ויראת שדי, הוא גדול בתורה ובתלמוד וחכמתו רבה מאד, עד כי כמעט אצל כל היהודים באייראפא נודע לשם ולתהלה. ב) כן נודעו לכל תכונת רוחו הנדיבה, לבו הטוב והלך נפשו העדינה, אשר כל אלה רואים אנחנו מהתעודות הערוכות אצלנו. הן במשך שש עשרה שנה כבר שמש בשתי רבנות הגליל וינהל את עניני העדות בשלום ובמישור. ג) לא לבד העדה הנכבדה בניקלסבורג נואתה לבחירתו, כי כמעט כלל היהודים במחוזות מאָהריש — שלאָזיש כלם יאמרו חפצנו בו, ובכליון עינים יחכו לשמוע כי נאות הוא לקבל את משרת הרבנות, עד כי בצדק נוכל לקוות כי גם בימים הבאים ישימו כבוד לשמו ויכבדוהו בגלל פעולותיו בתור רב המדינה (אָריענט 3. 1847).

נפלא הוא לראות סגנון מכתבי הסופרים הבאים אז במס'ע אָריענט: אלה מזה על דבר צאתו מעיר עמדען ואלה לעומתם ע"ד בואו ניקלסבורג, מעבר מזה יביעו תוניון לכב העדה אשר עוד מעט יפּרד ממנה אלופה ומורה ומעבר השני תרועת שמחה וצהלה כי עוד מעט יופיע אליהם רבם ומורם החדש, ויען כי כלם כאחד יביעו חין ערך הרב הירש, לכן איציג בזה בהעתקה עברית דברי סופרים אחדים: — עמדען 18 יאנואר. אמנם כן, בכל עת תמיד יכספו להקלות יחד חמר אל המתוק, התונה אל השמחה, עד כי תמיד יכבה האדם בשמחה מפני התונה או משתיהן כאחת. אל תחשבו כי עדתנו קהלת ישרון לבדה תחוש את מרת אכדתנו, גם התושבים הנוצרים אשר יוקירו ויכבדו את רב המדינה ישתתפו עמנו בעצבון לבנו. מפלגת הסותרים הנוצרים

הנוצרים שלחה אליו סגל-חכורה לפעול על רבנו כי ישאר אצלנו, אך הרב היקר והנעלה נאלץ להשיב פניהם ריקם, ובכל זאת מה כבדה לו בשרם החליט כזאת! עליו עתה לעזוב את הנמעי נעמנים אשר שתל פה, בכחו ברוחו ובגופו, עת פרחו והעלו ציץ ופרי! הרב שלנו היטיב ותקן את בית הספר לנערי בני ישראל, הוא יסד בית ספר לנערות עבריות אשר בו עזרה על ידו תברתו ואשת בריתו, אשה חכמה ויראת אלקים. שעת פרידתו קשה עלינו במאד מאד! אך רוחו עוד חיה יחיה בפרי מעלליו ונמעי שעשועים אשר נטע בתוכנו, וממקום אשר ילך עתה לשכון כבוד נמצא על ידו נוחם והוראה. לך לך בהן גדול של הדת הנצחית הנאמנה! לך לך אל הארץ אשר הראך ה' ונברכו בך מברכיך. (אריענט 4. №).

ברין 30 דעצעמבער. מי יתן ויופיע אלינו הרב הירש בזמן היותר קרוב; אנחנו נקדם בתרועת שמחה את פניו, מעולם לא הכינו עצמם לתת יקר וגדולה לרב המדינה, כאשר יעשו עתה. ברין 31 דעצעמבער: המה בחרו להם את הרב הראוי והמוכשר מאד אל המשרה הכבודה הזאת, בעוד נוכחו לדעת מאמונת רוחו, ישרת לבבו והצניעו לכת, גם אדיר הפצו להיטיב ולהועיל, ובכל לב ונפש ילמדו אותו אלוף לראשם.

פראמנין 6 יאנואר 1847. בשמחה וצהלה הריעו פה לקראת הבשורה הטובה, כי נבחר הרב הירש לראש וראשון במשרת רב המדינה. ממאָהרען 7 יאנואר. בכליון עינים יחבו על הרב הירש במאָהרען. חזיון יקר ופלאי הוא לראות כי שלשים אלף יהודים מכל המדינה מוכנים לקבלו לרב בזרועות פתוחות, אמת הדבר, הוא רכש לו אמונת רוח כל תושבי המדינה, גם הממשלה הרוממה כמחה בו (במכ"ע שם). הבקשות מהעדות בישראל במאָהרען היו תכופות יחד, כי יאבה הרב הירש להחיש את בואו אליהן, כדיוותן בטוחות כי כל אחד מבני העדות יודע אל נכון כי על ידו תגיע ותופיע להן תקופה חדשה. — גם במכתבי מליצה ושיר הריעו לקראתו ובמכ"ע אריענט (17 №) נדפס שיר גדול מאחד ושלשים הרוזים עבריים מעיר וואסערמירללינג בבאסקאוויץ ונביא בזה הדיו אחד:

הריעו בני ישרון בת עמי תגילי!
הנה מלכך יבוא, לו שי הובילי,
שאו כלכם שי למורה, לתושיה,
ראש גם רב, זקן ונשוא פנים,
בחרים ובתולות נמעי נעמנים,
שישו, כי פרח מטה העניה!

ביום

ביום 25 אפריל דרש הרב הירש את דרשת הפרידה בעמדון וענינו ולנו דמעות. ההשגחה העליונה הרחיקה את הרב הירש מארץ אשכנז על משך ארבע שנים, למען השיבו עוד הפעם אל המקום ששם נועד לו חוג פעולתו במדה מרובה שאין למעלה הימנה, ולפני צאתו מעמדון הקריב לו הרב החכם סופר דברי הימים רצ"ה גראמץ נ"י למוכרת עולם את ספרו הנדפס בקראמאשין בשם. גנאטמאציומוס אונד יודענטהום ועל העלה הראשון כתב גראמץ את הדברים האלה: דעם העררן לאנדראכבינער שמשון רפאל הירש, דעם גייסמפאללען. קאמפפער פיר דאס געשיכטליכע יודענטהום, דעם אונפערגעססליכען לעהרער, דעם פאטערליכען פריינד, אין ליעבע אונד דאנקבארקייט. צוגעאייגנעט. — במשך שבתו בניקלסבורג כל מפלגות היהודים במארהרען היו שבעים רצון מהרב הנדול והנדול הזה אשר מלא את תפקידו באמונה, ובאמת רק רב כהירש יכול לעמוד כסלע איתן מבלי ימוט וכל הרוחות הנושכות בו לא יכלו לזוז אותו. כל מפעליו שמה בסדרי הרבנות, בעניני העדה, בבתי התפלה והלמוד, ביסודו ישיבה גדולה להרביץ תורה ומאות תלמידים מהעדות הקרובות והרחוקות באהמען ואונגארן נהרו אליו, גם בבתי ספר נודעים למשגב ובכל אשר פנה וכל אשר עשה חפץ ה' הצליח בידו. אף לא שם לבו אל מתנגדיו בגלל פעולותיו הרמות לחוק הדת ולמוד התורה, ולא פעם קרא במכ"ע במנוחת לבב את השמות של גנאי אשר כנו אותו בהם כמו: דאס מאהרישע אראקעל, ארדענסגענעראל, מאהרישער פאכסט, הירש אהנע הארנער וכדומה, כי עד מהרה נאלמו דומיה, וכל הנחרים בו בישו גם נכלמו מפני רום כבודו. —

שנת 1848 הניעה ומערות דברי הימים והקורות בשנה ההיא לא הניחו גם את הרב הירש לשבת בחבוק ידיים וישם גם אל דברי המדינה והליכות עולם פניו, בנעד הנבחרים (רייכסטאג) האסטרייכי בעיר קרעמזיר בחרו גם אותו להיות חבר הועד ויהיה דעתו שמה בענינים העומדים בחמו של עולם, גם הוציא קול קורא אל אחיו בני עמם בהשכל ודעת ויעורר את לבם, כי גם בעת אשר ישינו החופש והדרור, ישארו יהודים נאמנים לדתם, ובסוף הקול קורא יאמר: דענן וואהרליך מיינע ברידער, וואס האטמען וויר עררונגען, ווענן וויר נון, וואָ וויר, זאָ גאטט ווילל, באלד פרייע יודען זיין קאנגמען, אויפהארען וואללמען יודען צו זיין! בבית הועד בקרעמזיר ישב הרב הירש עד הקטרו. —

אחרי שלש שנים בשנת תרי"א (1851) והנה בעיר פראנקפורט אם מאין, העיר אשר שש שנים לפני זה נקבצו ובאו בה ועד רבני אשכנז ויגמרו אומר לבטל את שפת עבר גם מתפלת ישראל ולהסיר מהן כל תפלה

תפלה וכל תהנה על דבר הנאולה ושיבת ציון, למחות מלך את אמונת המשיח ולהעביר את כל מנהגי היהודים וקדשי ישראל אשר לא יתאימו, לפי דעתם, עם הזמן וצרכי החיים, ויחפצו לתקן את הדת כחפצם. העיר, אשר כמעט כל בני העדה נמשכו אחרי הרבנים המתקנים האלה, להפרי בריות ולהלל כל קדש, בעיר ההיא התעוררו אחד עשר אנשים ויגדלו מקהל עדתם ויהלימו לכוון עדה מיוחדת משלומי אמוני ישראל, מחזיקי הדת ונחלת אבות באמת ואמונה, ויגמרו אומר לקרוא להם רב ומורה צדק אשר ינהל עדתם ברוח התורה והמצוה. מתי מספר אלה הרהיבו בנפשם עז לפנות אל רב מדינת מאהרען, אל רבי שמשון רפאל הירש בכקשתם לכוון אליהם לכהן במשרת רב לעדותם, יען ידעו אל נכון, כי לא פסו אמונים בעיר ההיא וכי רב ומורה גדול בתורה ובחכמה יעצור כח להשיב את לבם לאביהם שבשמים, וכי עד מהרה יעזבו את הבורות אשר לא יכילו בתוכם מים חיים ממקור התורה והיהדות המהורה. גם הרב הירש כחכם הרואה את הנוול לא בו לקול הקריאה ולא סרב להם, יען וביען לא להגדיל את כסא חרבנות שלו היה חפצו, לא להשתמש בתנא מפני הכבוד המדומה, רק שם כל מעניו להרבות ולהגדיל מפעליו ובפראנקפורט ראה לפניו כר נרחב לפעול אך טוב וישע להגדיל ולהפליא את מעשיו ולכרוא נפשות לתורה ולתעודה ולכל מדה חמורה. —

ראויים המה האחד עשר אנשים בפראנקפורט לזכור אותם בתולדות הרה"ג הירש זצ"ל, לכן הנני לרשום אותם בשמותם למזכרת עולם ואלה הם: (א) פהיליפ אברהם כהן, (ב) ר' משה לאב מאינץ, (ג) זעליג שווארצשילד, (ד) זעליגמאן שווארצשילד, (ה) מ. מ. ראפפ, (ו) לאוואר פאָזען, (ז) סאלאמאן פאָזען (אותו הכיר עוד הרב הירש מהאמבורג והוא הוסיף להשתדל אדות התמנותו), (ח) לאצארוס וו. שוואבבאכער, (ט) אדאָלף דאנן, (י) מיכל ליב מינץ, (יא) לעאָפאלד ראפפ. אלה השלשה האחרונים עורם בחיים חיתם, כה יחיו, ותנשאים הלכו להתלונן בצל שדי ואל גמולות ישלם להם כפעלם. —

הרב הירש עזב את כל המשרות הכבודות במאהרען ויאטם אוני לבקשות רבני הקהלות ותלמידי חכמים אשר הפצירו בו להשאר אצלם, כי תוכן לבות ה' ורצון יראוי יעשה, וההשגחה העליונה היא התקנה לפניו מראש את דרכו ומחוז חפצו לדון פעולותיו אשר יוכל להפיץ שמה את הקאור שבו כאור שבעתים ולמען יקשעו על ידו רבים וכן שלמים תשועת עולמים. —

כאשר הופיע הרב הירש עירה פראנקפורט וירא ראשית לו, כי בהדר גדולתו, בגלל בינתו ובחכמתו כי רבה וביחוד בדרשותיו ודברים החוצבים להכות

לחבות אש-דת, פעל על הרבה מבני עדתו, לשוב אל ה' ואל דת קדשו ועל ידו ועי' מתי סודו התכוננה שמה העדה הנכבדה בשם. איוראעליטישע רעליגיאנסגעזעללשאפט, ומדי עת נלוו אליה חברים חדשים, אשר החלו להיות ולתנך את בנייהם על טהרת התורה והמצוה כרוח חכמינו ז"ל. — והנה אם אמרתי אספרה בארוכה מפעולות הרב הג' הירש בפראנקפורט, במשך השבע ושלשים שנה שהיה שמה רב לעדת ישראל עד אחרית ה'לדו, יארך חלק התולדה הזה לבדו לספר שלם, ויען לא אוכל להרחיב את התולדה במאד מאד, וכיחוד מדעתי, כי גם אחינו בארצנו ידעו או הגד להם מעדת פראנקפורט הנכבדה, אשר רוב העדה עתה הנם יראים ושלמים, חכמים, סוחרים ואנשי שם, ובנקל יבינו צדיק מה פעל שמה מראשית בואו אליהם עפי' בקשת ה'יא אנשים הנזכרים עד אשר עלתה נשמתו למרום בשנה העברה, כמה עמל ויגע הרב'ג הירש, במפעליו, בספריו ובדרשותיו עד אשר הביאה למעלה רמה כזאת, עד כי נהיתה לעדה גדולה לאלקים לאות ולמופת בישראל, לכן אסתפק לספר בזה רק ראשי מפעליו והשאר יבינו קהל הקוראים, או ידעו מאשר ראו בעיניהם או מאשר ספר להם. —

בשנת תרי"ג (1853) יסד הרב הירש בפ"פ את בית הספר הנקוב בשם. רעאלשולע', בית הספר הזה נודע לשם ולתהלה ואלה מאחינו בעיר ההיא אנשי שם ואנשי מעשה בכל חכמה וענפי המסחר שומרי תורה ומצוה, כלם הקשיבו לקח בבית הספר ההוא, ומאז ועד עתה בית הספר הזה הולך וגדול וטוב ומספר התלמידים ירביון מדי שנה בשנה (בשנת 1887 היו שמה 485 תלמידים ובשנת 1888 עלו למספר 506), שמה ילמדו: תנ"ך נמרא ופוסקים, מלבד לסודי החכמה אשר יורו שמה כמעט ביתר שאת משאר בתי ספר כאלה, וכאשר הגידו תהלת בהס"פ הזה שרי הלמוד ורבי המלוכה הכאים לעתות הבהינה. ראש בית הספר הוא בנו של הרב הג' זצ"ל: הדירעקטאר הרב החכם הכולל ר' מנחם מענדיל ד"ר הירש נ"י ועמו מורים גדולי תורה וחכמה נודעים לשם. — בשנת 1853 בתחלת הקסד בית הספר הזה יצא כותב בלי שם במכ"ע פראנקפורטער זורנאל לחרף את בית הספר ומיסדו, בחיותו, לפי דעתו, אָדוק ביהדות התלמודית הכלתי מתאמת עם הזמן, אך הרב הירש ענה בהשכל ודעת במאמר נכבד הנדפס במכ"ע. אינמליגענעצבלאטט ויסתתם פיות דוברי שקר על הדת והיהדות התלמודית בכלל ועל בהס"פ בפרט (את המאמר הזה העתקתי עברית ויבוא בסוף התולדה) — גם יסד בית ספר לעם עבור ילדי ישראל אשר ראשית חכמה שמה יראת שדי, למוד התורה ושמיירת המצות, ובית ספר עליון בעד בנות ישראל, ומבתי ספר אלה יצאו חניכים וחניכות שהנם עתה אבות ואמהות לבנים ובנות אשר

אשר יגדלו אותם לתורה ולמעשים טובים ועל דור הולך ודור בא והבאים אחריהם יתראה פעלו והדרו ומעשיו להתפאר. —

הרה"ג הירש אף כי היה עמוס עבודה רבה בעניני העדה ובבתי הספר בכל זאת הקדיש את זמנו גם לעסק הספרות ויכונן דעת הקהל ברוחו וברוח הנאמנים בברית דת קדשנו, ובשנת תרי"ד (1854) החל להוציא לאור מכ"ע בשם 'ישרון'. מאנאמטשריפט צור פארדערונג יידישען גייסמעס אונד יידישען לעבענס אין הויז, נעמיינדע אונד שולע, אשר מלבד מאמריו הגדולים באו בו מאמרים גדולים וקטנים מכניז וחתנו הרה"ג החכם הנעלה ד"ר גונענהיימער נ"י בקאָלן והמאנאמבעטראכטונגען פעלו את פעולתם לטובה ולכרחה על הרבנים והמודים, ועד שנת 1870 פעל גדולות במכ"ע הזה ואח"כ החל המכ"ע ישרון להופיע ע"י בנו הרה"ג יצחק הירש בהאגבר. —

המטרה אשר כונן אליה הרה"ג הירש את תעודת חייו יודע ועד כל אחד אשר ידע פעולותיו ואשר קרא בספריו הנעלים, ואיש כהרב הירש לא יתר אף במאומה במקום שיש הלול השם, וכראותו כי הנקל הוא בעיני איזה גדולי וחכמי הדור להסיע אבנים מיסודות הבנין של התורה שבע"פ וקבלת חכמינו ז"ל או המעמיקים עצה לעבור בשתיקה על קדושת התלמוד והלכות שנתקבלו כי הלכה למשה מסיני הם, גראים כאוהבים את חז"ל ויתנו מקום להקשיל בדבריהם, לחשוב כי מעשה אנוש ותחבולותיו חמה ולא רוח ה' חופף עליהם, לכן כאשר הוציא הרב החכם ר' זכרי' פראנקל ז"ל את ספרו דרכי המשנה יצא הרה"ג הירש במכ"ע 'ישרון' להראות כי הספר הזה, שכל עיקרו לברר ולאמת את מציאת הקבלה וההלכות וקדמות התושבע"פ, לא יצא ידי חובתו בנוגע לקבלת חז"ל וקדושת הלכה ל"מ, ונהפוך הוא, כי ממקומות אחדים נראה שמה, כי לא נאמנה רוחו עם כל אלה. —

והרה"ג הירש יצא בפומבי לקרוא תגר על הספר הזה ועמו עדה רבנים וגדולים כמו הרב הגאון החכם הכולל ר' שלמה זאב קליין ז"ל מקאמאאר בספרו מפני קשט', הגאון ר' שמואל פריינד וצל ספראג ועוד, ואף כי יצאו אחרים להצדיק את פראנקעל, כמו הגאון החכם ש"ר ז"ל זהרר מדרעזען ועוד, בכ"ז נכרו באחרונה דברי אמת, כי צדק הרה"ג הירש בריבו עם הס' דרכי המשנה, וגם הרב ש"ר הטיל אח"כ ספק בדבר והתרעם על פראנקעל שלא באר וברר את דבריו וזהניח סתום וחתום, וזה הגאון ש"ר במתברתו דברי שלום אמת אשר בו יתחרה להצדיק את פראנקעל בכל זאת יחלוק כבוד להרה"ג הירש וחז"ל: אל כבוד תפארת המשיג אני אומר: סהדי בשחק, כי יקרת בעיני נכבדת וידעתי להעריך רוב כחך במליצה להוכיח במישור לעם ישראל, והכרתי בינתד

בינתך בתלמוד ובחכמת הדת ובמדעים, גם חמותי ראיתי אור באש-דת הבוהר בקרבך עכ"ל. ההפצים לדעת את מחלוקת הרב הירש עם הרב פראנקעל וספרו, עליהם לקרוא בספרים מגדולי וחכמי הדור אדות זה, ובתור כותב תולדה לא אוכל להרחיב בדברים, רק להזכיר זאת, לראות עד כמה גדלה קנאתו לה' וקדושת תורתו בעת שידובר להגן על כבוד חז"ל ואלקיות ההלכות המסורות איש מפי איש עד משה מסיני. —

ולמען הוכיח לאחב"י כי התורה שבכתב ושבע"פ הבודהה ודבוקה ותמימות הנה גם יחד ולא פלוג, החל הרה"ג הירש לעבוד עבודת הקדש אשר אין למעלה הימנה להיות מתרגם ומבאר על התורה, ומלאכתו זאת אין די באר מה גדלה ורמה היא, אף חפץ ה' הצליח בידו באופן רם ונעלה מאד. בשנת תרכ"ז (1867) הוציא לאור ספר "בראשית" בשנת תרכ"ט (1869) ספר "שמות" בשנת תרל"ג (1873) ספר "ויקרא" בשנת תרל"ז (1876) ספר "במדבר" ובשנת תרל"ח (1878) ספר "דברים" ותרנומו ובאורו על ספר "תהלים" נדפס בשנת תרמ"ב (1882). במכ"ע ישרון אשר יצא לאור אח"כ ע"י בנו הרה"ג נ"י נדפסו תרנומו ובאורו על משלי ופרקי אבות, גם באחרית ימיו חבר באור על סדר התפלה, ובכאוריו אלה יראה גדולות ונצורות להווק התורה שבכתב ושבע"פ. —

פעולותיו ע"ד האויסטרשיטמגעזעמין (להבדל מהעדה) המאושר ביום 28 יולי 1876 נודעו למדי. הוא ערך בקשה בח"י הנאמנים בכריתו אל האבנעאָרדנעטמנהוין אשר פעלה את פעולתה לטובה. נגד כתב שטנה של היוסטיצראטה מאקאווער הוציא מחברתו "דאס פרינציפ דער גע-וויסענספרייהייט" ושתי שנים אחרי כן (1876) את מחברתו "איבער דען אויסטרייטט אויס דער געמיינדע", ולא בספריו לבד הסתפק, כי בעצמו נסע כמה פעמים לבערלין לדבר עם גדולי ורבי המדינה אדות זה וכיחוד עם הנבחר הנודע למשגב עד. לאסקער. גם מחלתו בשנת השבעים אשר החלה למוץ את לשד היתו לא עצרה אותו מעבוד את עבודת הקדש בעד קהלתו ובעד כלל אחב"י בכח עלומים. —

בשנת תרמ"ד (1884) חבר הרב הירש מהברת אחת להגן על התלמוד בשפת אשכנז ואת המחברת הזאת שלח לאחד השרים הגדולים אשר עתותי אהינו בידו, יען שמע כי במקום גבוה חפצו להשוד את התלמוד, כי הוא מקור משחת להיהודים בנוגע לחיי החברה. ומה גדל חין ערך החוברת הזאת נדע מזה, כי כאשר נאספו לפני איזה שנים אנשי השם באשכנז והפראָפּעססאר לאַצאָרוס בראשם ויחפצו לקבוע פרס (פרעמיע) לאיש אשר יחבר ספר להגן על התלמוד מדבת האנטיסעמיטיס, או הגידו אחדים מחברי האספה, כי אחרי אשר כבר ישנו ספר כזה מהרב

מזהר הירש למותר הוא לקבץ נדבות ולתת פרס בעד חבור ספר כזה, גם באו לכלל דעה אחת להסתפק בספרו של הרב הירש.

מפעליו בעד עמו עיי הכרותיו עם שרים גדולים ונכבדים מהם נודעו ומהם נעלמו, כי לא הפץ לפרסם; ויודעים המה רק ליחידי מגולה, אשר היה להם עסק עמו אדות זה ובכל אשר פנה נתנו ה' לחן ולהסד ויהי איש מצליח בכל דרכיו. —

כמו כן נודע לכל כי הוציא באחרית ימיו קול קורא לאחדות קהלות ישורון המחזיקים בנחלות אבות. —

בסוף תולדתו לא אחדל להזכיר בזה כי רעיתו הכבודה אשת חיל, אשר ראה חיים עמה חמשים שנה, ושבע שנים לפני פטירתו, הלכה למנוחות, עזרה על ידו בכל דבר טוב ומועיל, וכי כל בניו ובנותיו חתניו וכלותיו המה זרע ברוכי יה, נודעים לשם כגדול תורתם וחכמתם ומדותיהם המצוינות וכלם מחזיקים בכל לב ונפש בדת קדשם ובחכמת אדם גם יחד והנם למופת בישראל, לראות מהם, כי ידועת דת ודין (יוריספרודענץ) חכמת הרפואה (מעדיצין) חקר הלשון (פֶּהִילֶאָלֶאגִיע) ואמרי שפר (כעללעטריסטיק) לא יפריעו במאומה להיות גם יחד שומרי אמונים ומקימים את כל מצות התורה הכתובה והמסורה ככל היראים וחרדים לדבר ה', תפארת בני אבותם. יהי ה' עמם לפעול אך טוב לישראל. —

באחרית ימיו נברה עליו מחלתו ובכל זאת תקן עוד בעצמו את הקארעקמען מספרו 'חורב' הנדפס מחדש, כפ' וישב דרש את דרשתו האחרונה וביום ב' כ"ז טבת תרמ"ט עלתה נשמתו אל האלהים בשנת הפ"א לשנות חייו. נר ישראל נכבה, אך רוחו חדש עמנו עיי פעולותיו וספריו שהמה יחלו עתה ביותר להתפשט בעולם ואור תורתם וחכמתם לא ידעך לעולם. —

כבוד גדול עשו לו במותו ורבנים וגדולי חכמי הדור מערים קרובות ורחוקות נקבצו ובאו לתת לו את הכבוד האחרון ויקראו לבכי ומספד וגם בערים אחרות עשו אבל גדול וכבתי כנסיות הספידו אותו והעם מררו בככי על רבם ומורם זה כי איננו וכי לקח מהיהדות עמרת ראשה תנצב"ה, ולזכר עולם יהיה צדיק. —

מלואים להתולדה

בתור מלואים לתולדות הרה"ג זצ"ל אביא כזה אוזרות אחדות מהחבורת "ווארטע בייא אבלויף דער שלשים", מכנו יבדל לחיים, הרב החכם הדירעקטאר ד"ר מנחם הירש נ"י, בן יכבד אב, אשר בהספדו ובמדבריו הנאווה במרוצת דבריו במחברתו זאת, ישאל תמיד כהונן: מה אומר ומה אדבר ומה אספר ראשונה? —

בחבורת הזאת אף כי יזכיר המספיד כל דבר בקצור נמרץ ובלשון של שאלה כנ"ל, ישתומם הקורא על גדולת הרה"ג זצ"ל, אף ישמח בלבו כי זכה ישראל לאיש רם ונעלה כזה אשר בו התאחדו כל המעלות שייכולות להיות במציאות רק בהרבה אנשים מיוחדים ומצוינים במעלות דגולות כאלה, מהחבורת הזאת אוכל לרשום כזה רק תוצאות אחדות ולכלול כל דבר בקצור נמרץ. —

חיי הרה"ג הירש הפרטיים ותהלוכותיו היו על טהרת האנושיות וקדושת היהדות, הוא קים כבעל לאשתו שראה חיים עמה חמישים שנה את האומר סלה: "מקור שות לי". אופן הנוכח את בנו יודע כל אחד, כי קים: "למען אשר יצוה את בניו וגו'".

הרה"ג הירש מלבד שהיה רב חסד ומשכיל אל דל, היה יועץ נאמן לאוכד עצות, וכל אשר שאל בעצתו ועשה כדבריו, נושע על ידו תשיעת עולמים. תבונתו היתה עמוקה מאד וחפצו היה אדיר וחזק, עד כי כל דבר אשר נמר אומר להוציא לפועל החזיק בו ולא הרף ממנו, עד כי הפץ ה' הצליח בידו. בכח וקסם עינו חדר כליות ולב, וכמעט קרא את הסתום והחתום במשכיות לבב האיש החפץ קרבתו. חקרתי היתה נעימה מאד ושיחת חולין שלו היתה צריכה למוד, גם הלצה היוצאת מפיו כבבק השנון, צהלת רוחו ופניו לא עזבתהו עד יומו האחרון. בחדושי תורתו והכמתו היה כמעין המתגבר. במנוחת נפשו ושלות רוחו הצטין והתגדר תמיד ועל פיהן עצר כח לעסוק בתורה, עד כי לא פסק פומי' מגרסא בכל עת תמיד, כן בעתים לדעה כן בעתים למובה, אשר כל אלה יפריעו רבים מעבודת למודם, כי לא כן היה ר' שמשון עם שקידת למודו, בחיות זה כל חיי רוחו. ובכלל נוכל לאמר עליו כי גם בחייו הפרטיים כמעט התגשמה האנושיות היותר עדינה ולאות ולמופת היה בישראל ואדם. —

במעשיו

במעשיו הגדולים בעדות לישראל, היה כאמת, עיני העדה. גם שכלל בכל מקום ששרת במשרת הרבנות את שלשת העמודים, תורה עבודה וגמילות חסדים. בלעדי זאת היה מורה להועיל ומחנך מאין כמוהו בבתי הספר אשר יסד, גם דרשן ומטיף נפלא היה, מנגיד מישירים אשר בדבריו החוצבים להבות אש-דת לקח לבבות, וכל שומעי דבריו ידעו כי חדרי לבבם נמלאו באורה זו תורה, בדעת ומוסר השכל. מספריו וממדבריו יודע כל אחד, כי היה מלומד גדול, חכם מהוכחם ופלוסוף נערץ בקדש, אשר ידע כל דבר לאשורו מהכמות בני קדם עד המצאות השכל העיוני של חכמי ופלוסופי דורנו, והוא בעצמו היה בורא שטה שלמה בשלמות נעלה בפלוסופיא הנוסדה על תורת היהדות והכמת ישראל; הוא חדר אל תוך עומקן של ההלכות ושיא רוחם, גם דלה פנינים ממקומות הסתומים ובחדושים כאלה אשר לא עלו על לב עד כה. —

כחו וגבורתו בים התלמוד ש"ס ופוסקים מהראשונים עד האחרונים נודע למדי, בהיותו רב המדינה בשלשה מקומות אֶלְדֶּעֶנְבוּרְג עמדתן וניקלסבורג וביחוד בעיר האחרונה אשר ישב על כסא התורה אחרי הגאונים הגדולים אדירי התורה ר' מרדכי בנעט ור' נחום טרעוויש זצ"ל לפני בואו לשכון כבוד בפראנקפורט, נוסף לזה היה חוקר הלשון והשפה אין דומה לו, סופר מהיר ומצוין ובורא נפשות בספרות היהדות ומיסד דעת הקהל ע"י כתבי עתים (זורנאליסטיק) עד כי יצא תמיד בתור מנצח עם מתנגדיו על כל ענין נעלה ביום שידובר לחוץ הדת והיהדות בספריו ובמאמריו, אשר כנבור משכיל הניף את עמו ויור נפלאות ימינו, ובכל אשר פנה הצליח, בכל זאת לא פגע אדם ולא הלל כבוד איש, כי שם כל מעינו רק בנושא הענין ולא בכותבו עד כי במשך כמה עשירות שנים לא נצחרו מנגדיו החכמים: קרייצענאך, פאססעל אויב, בריקן, ועוד העם, פראנקעל, גראַטין ומאַקאַווער. הוא כסלע איתן עמד והחזיק ויגן בעד דעותיו — גם רבות פעמים מר לו מר היה להיות כמעט יחיד במלחמת מצוה זאת — אך לעומת זה נחל גם כבוד חכמים וידגל בנצחונותיו הגדולים בתור עומד בראש היהדות הנאמנה. — בכל אשר פנה לטובת הכלל והפרט הפץ ה' הצליח בידו, גם מחוץ לגבולות אשכנז היה רב להושיע לאחיו היהודים הקרובים והרחוקים. —

כמו כן רואים אנחנו אותו בתור מבאר ספרי הקדש אשר לא קם כמוהו מבאר ומבקר בטוב טעם ובהדרת קדש ומסיר כל הקשות והזרות בהשקפה הראשונה, וכאוריו מהירים כספרים אשר יביאו ויופיעו בלב הקורא אור גדול והכל באופן פשוט ומובן, עד כי כל קורא ישתומם כלבו

בלבו ויקרא: מדוע בעצמי לא הכינתי ככה? , גם בכאורו על ספר תהלים נחזה נפלאות, הוא יחדור ברוח נעים זמרות ישראל בתעופת רוח בכללות הקאפיטל ולא בכתוב אחד או בשני כתובים לכדם, אף השתמר לכלי לבאר איזה דבר בלחץ ובדחק, לא פעם שמע בנו זה נ"י מפי אביו זצ"ל: "זה הדבר נעלם ממני, לא אבינו לאשור!" —

והנני להביא כזה איזה באורים הנזכרים בדרך אנ"ב בהחזרת הנזכרה, למשל באורו על הכתוב: "ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים" (בראשית ב' י'), אשר המבארים הכינו כמלת "ראשים" כעין "זרועות" הנזהר היוצא מעדן. חוקרי הטבע עמלו למצוא נהר בעל זרועות כאלה ולא מצאו בכל אפסי תבל נהר כזה בדמות מזלג, גם העסיקו חקר באפיקי הנחלים משנות קדם ויחפשו ולא מצאו כזאת, עד כי החליטו כי התורה הביאה דבר שלא היה בעולם וכי הגן עדן וכל המסופר עליו אך הגדה בדויה היא; המבאר המנוח ז"ל בכאורו על התורה יראה לנו אל נכון כי הוראת המלה "ראשים" איננה כמובנה "זרועות" רק "התחלות מחולקות", וכי מובן הכתוב הוא: כי הנהר אחרי השקתו את הגן כעדן נפרד ונבלע בעומק האדמה, ואחרי כן מחוצה להגן נגלה עוד הפעם בתכונת ארבעה מקורים ראשים, מפכים פלגי מים לארבעה נהרות, וע"י הכאור הזה כצל יחלפו דברי הלועגים על התורה וספוריה. כמו כן השכיל לבאר את הוראת שם ה' ושם "אלקים" (עיין המכתב השביעי מהתשעה עשר מכתבים), גם שמות "יעקב" ו"ישראל", אשר השם "יעקב" מורה על הענוה וההכנעה והשם "ישראל" על אומץ הלב בישיע ה', הוא יוכיח זאת מהכתוב (בראשית מז' ה') "וישאו בני ישראל את יעקב אביהם", האב במראות הלילה ובשם "יעקב יעקב" אשר קראו ה', ידע מראש את מנת גורל בניו בארץ מצרים, לכן נעצב אל לבו בירדתו מצרימה, אך בניו לא ידעו עוד את דבר ה' אל אביהם, המה באומץ לב ובצהלת נפש ורוח בתור בני ישראל נטעו עם אביהם "יעקב", היודע מרת נפשו, מצרימה, אל אחיהם השליש, בחשכם כי יחלק מכבודו עליהם ועל זרעם לדור ולדורות הבאים. כן הכתוב (שמות י"ב מ') "ומושב בני ישראל, אשר מספר השנים 430 לא יתאים כגודע עם מושב בני ישראל בארץ מצרים באמת, ועלינו לחשוב זאת מהברית בין הכתרים והיום אשר גלה ה' לאברהם את מצב הגרות והעבדות אשר לבניו, ורכים לא יכלו לבוא לידי פתרון נאמן על דבר הפסוק הזה; והנה המבאר יראנו לדעת כי הוראת המלה "מושב" איננה כמובנה המשך הזמן רק מושב המקום אופן ההתגוררות או הישיבה בעצמה וכמו הוראתו בכתוב "מושב עבדיו" (מלכים א' י' ה'), אשר מובן המלה "מושב" שמה תכונת ואופן הישיבה

או ההתגוררות ובוה באר הענין והסיר כל חזרות בכתוב. —
 בהיותו חוקר לכל תכלית בדבר חוקי ה' גם מעמיק בכל סוגיות
 והלכות התלמוד, נוכל לאמר עליו, כי תמיד היתה בזה יראתו
 קודמת לחכמתו. הוא כעמוד כחול עמד להגן על התורה שבכתב
 ושבעל פה גם יחד, ונאזר בגבורת הרעיון: כי ישראל הנחו ע"ס, ממלכת
 כהנים בין לאומים רבים, כי דבר ה' שבכתב ושבעל פה, המה כללי
 החיים וחוקי צדק בעד הפרט גם בעד כלל האנושיות, בתעודה רמה,
 יעודה למשפחת אברהם, השכיל למצוא את עומק הרעיון והרוח
 בהם, בהדריפתו ובבקיאותו בשני התלמודים ובספרי הראשונים והאחרונים,
 עד כי הגדיל והפליא תמיד להוציא לו חיוון הרוח הנאמן הזה החופף
 בכללות כל ענין וענין. הוא חדר להבין ולהשכיל את הרעיון האצור בכל
 הלכה והלכה בדת קדשנו והכתוב הדר: ²מה גדלו מעשיך ה'
 מאד עמקו מחשבותיך שוה לנגד עיניו תמיד וישם לבו ונפשו
 ככל אשר תוכל בינת בן אדם שאת, להשכיל די בינה בהם. לפי דעתו
 הנכונה מאמר חז"ל, לא דרשינן טעמא דקרא איננו סותר
 במאומה לחפץ הנעלה לחקור את הרעיון בשום שכל על מה אדני החוק
 והמצוה המצוה (דברים כ"ד יז), ³כי המאמר, לא דרשינן טעמא דקרא
 הוא רק, אם נאבה לצרף את הטעם אל המעשה ועל פיהו למוד את
 כמות ואיכות המלואים של החוקים והמצות, אבל החפץ האחד לבד,
 להבין הרעיון מבלי לנגוע בחלק המעשה אשר עלינו לאשר ולקיים
 במשפט וכמצוה עלינו, הוא דבר אשר גם התלמוד והמדרש עשו כזאת,
 הן גם תינוקות של בית רבן יודעים השאלות והתשובות: מצה זו שאנו
 אוכלים על שום מה? מדור זה וכו', נאמר בעזלת בהמה: אשה ריח
 נוחה וכו' לאמר לך: אחד המרכה ואחד הממעים, ובקדושין בדבר
 האון ששמעה על הר סיני: עבדי הם ולא עבדים לעבדים, ועוד רבות
 כאלה, כי בכל דבר ובכל הלכה נוכל לחקור ולהבין הטעם האפשרי
 בדעת מדבר ה', רק לכל נהליט בברור, כי כן הוא במעשה המצות
 ואין בו עוד כוונה אחרת, ומה טוב ויפה ונעים לנפשנו להכניס כלכנו ציור
 הרעיון הנעלה בהלכה ובמצוה וביתוד בחלק העדות ולהכניס בתורת ה'
 חכמה נפלאה מאין כמות. —

בדרך תזאת הלך הרב הג' זל וישכיל בינה בדבר שומאה וטהרה,
 חלק הקרבנות, סוכה וכדומה, וביחוד בבאורו על פרשת משפטים והלקח
 טוב מהפסוק והמת יהיה לי. כבור' למעט שור פסולי המוקדשין גם כשור
 להוציא את התלמוד. בעלים מטפלים בנבלה ולא להפך, או איך השכיל
 לבאר מהפסוק, כי הוא זה מורה במקצת המענה, גם את אשר הטיף
 מלתו על דבר השבועה. —

ורק שני דברים אזכיר כזה אשר בהשקפה ראשונה כמו זר ומזרז
המה לנו. הן משתוממים אנהנו לראות בתחלת פירשת משפטים
אשר שם משה בפקודת ה' לפני עם ישראל, עם אשר זה מעט יצא
מעול עבדות מצרים, והנה את הדין הראשון יגיד להם מאיש אשר
יקנה עבד עברי, והשני מאב אשר ימכור את בנו הקטנה לאמה,
משפטים כאלה מקנות עבדים ושפחות, אשר לזעזע המה לאנשים
שהעבדות והמה חיתם, כמעט שאפו רוח החופש והנה דיני
עבד ואמה והעבדות ישים לפניהם משה רבם בפקודת ה', הלא
כמו זר יחשב בעיניהם, ומה גם בנוגע לשמירת כבוד הנשים לבלי
יחולל, אשר רואים אנהנו כי הקריאה הראשונה אל העם, אשר עליו
להיות ממשלת כהנים, היתה מראש אל הנשים ואחרי כן אל הגברים,
(בה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, לבית יעקב אלו
הנשים, תאמר להן בלשון רכה (מכילתא)). המבאר היקר הזה מראה
לנו בפירשת משפטים ראשונה, כי המלות אשר תשים לפני הים
הזאתן, כי דבר ה' שככתב קצר עד למאד, וכי נדרש הקנה ובאור
ע"י תורה שבעל פה (אשר תשים לפניהם), וכי כך היא דרכה של תורה
לבחור לרוב בדברים היוצאים מגדר ההרגל ללמד בזה ביתר תוקף ועז
את הלמוד הנהוג והרגיל והדרוש להפצנו, למשל: בחפצה ללמד אותנו
חובת הכרת טובה, אמרה: לא תתעב מצרי ואף כי די והותר סבל
ישראל שמה בארץ מצרים, בכל זאת הלא כמה שנים מאושרות היו
שמה, ויצא לנו מזה משפט צדק: מה רעה ונורעה היא מדת כפית
הטובה נגד אלה אשר קבלנו מהם אך טוב, משפט ה' יחפוץ ללמדנו
את חובת האנושיות, את פעולת החסד ונדבת הלב, נגד גבר עמיתנו,
לכן יבחר באיש כזה, אשר עשה עון גדול והמשפט יחייבו לקבל עליו
עונש קשה — את הגנב — איש כזה אשר יחייבו השופטים לשלם
בעד החפצים שנגב, ובאין ידו משנת, ימכרוהו בית המשפט לעבד על
משך שש שנים, ובכל זאת תצוה התורה כי יתהלכו עמו בנעם ולא
ברוגז ולכלכל חייו שוה בשוה עם היי אדונו: כמונו, במלכושיו וכמענו
וטוב לו עמך אמרה התורה, עמך במאכל, עמך במשתה וכו'
קונה עבד עברי קונה אדון לעצמו (קדושין כ"ב), אשר מזה יצא לנו
משפט צדק ביתר שאת, איך עלינו להתנהג באהבת אדם (הומאניטאט)
עם גבר עמיתנו הדומה לנו. —

כמו כן עם המשפט השני: משפט ה' יחפוץ להראות לנו את
המצב הרם והזכות אשר לבת ישראל בבית בעלה, לכן בחר עוד הפעם דבר
היוצא מן הכלל: מקרה כזה אשר יכלכל בתוכו מוסר השכל ודעת; הוא
יקח למשל ילדה כזאת שהיא בת עני שבעניים המחזר על הפתחים,

אשר

אשר לא ידע דרך אחרת, במה להציל את בתו הקטנה מחרפת רעב (כי רק טאכ כזה תדבר התורה לפי דברי חכמינו ז"ל) רק למכור את בתו לאמה; הבת הזאת באה בבית איש עשיר במצב שפל מאד להיות אמה ושרתת, אך סוף דבר יהיה כי בן העשיר יקנה לו לאשה, משפט תורתנו אומר: כמשפט הבנות יעשה לה, יען לפי חק תורתנו המבואר אחרי כן בתלמוד: האשה עולה עם בעלה במעלת ההשוואה אליו, להיות שוה עמו בכל דבר: על הגברים העבריים לאהוב את נשיהם כנפשם ולכבדן יותר מנפשם! — בהשקפות כאלה ועוד גדולות ונכבדות מאלה יתבונן המבאר הנעלה על כל המצות וההלכות ועל היהדות ותעודתו בכלל ופרט ואת כל אלה יורה לנו בתבונה עמוקה בספריו: התשעה עשר מכתבים וספרו 'הורב' ובאורו על החומש ויתר ספריו אשר עבד בהם כל ימי חייו עד יומו האחרון. —

ספריו חברו בעד העתיד ובימים יבואו יוסיפו להוציא פרי ברכה מספריו הנעלים האלה אשר לא בקריאה לבדה יוכל הקורא לצאת ידי חובתו ולבוא עד חקר רעיון המחבר, רק צריכים למוד והניין רב. בהם ספונים אוצרות ומטמונים, רעיונות נבונים ונעלים הנוסדים על ידיעה עיקרית בתלמוד, חכמת הפלוסופיא ויתר חכמות בני אדם, והכל בעיון רם ונעלה, זאת היא תמצית החוברת של בן הרה"צ זצ"ל. —

* * *

בנו זה הרב החכם המהולל דירעקמאר ד"ר מנחם מענדיל הירש נ"י בהוציאו לאור בשנה הזאת אחרי פטירת אביו את 'האיינלאדונגס-שריפט צו דער אפפֿענמליכען פריפֿונג דער רעאלשולע אשר להאיזוואע-לימישע רעליגיאנס געזעלשאפט בפראנקפורט ענ"ט', הדפים בפתח החוברת מאמר נכבד ויקר מאביו הרה"צ זצ"ל אשר הושב אני כי כדאי והגון הנהו, כן ביחס תולדות חיי המחבר ומפעליו וכן להראות כזה גם בתור פתח דבר את הלך רוחו הנעלה, להדפיסו בסוף התולדה בהעתקה נאמנה עברית. המאמר הזה עשה אז רושם גדול ויפעל פעולתו הנאמנה לתועלת רבה, וזה הדבר: בו ביום אשר נפתח ע"י הרב הג' ר' שמשון רפאל הירש זצ"ל בית הספר הרעאלי, אחרי אשר קים הסענאט כפ"פ את הפראגראממא להלמודים שמה, והנה כותב אחד — בלי שם — יצא במגלה עפה במכ"ע, פראנקפורטער זורנאל אשר לפי דבריו בא בשם רוב העדה לפקח עיני הנוצרים והיהודים האזרחים גם יחד, לרעת את אשר ה' הירש עושה, לכוון בית ספר יסוד מוסד נגד ההשכלה הכללית וחיי החברה. במגלה הגדולה הזאת ירחיץ הכותב את לשונו

לשוננו ויחרף ויגדף כל קדשי הדת באגלת ורעה רבה; הוא לקט מאמרים מפורזים בלי כל המשך מספר, חורב, וספר, השלחן ערוך ויעמידם על הנם להראות גלוי לכל, כי האיש אשר יוקיר ויכבד דברים כאלה, כמו שמירת שבת ומאכלות אסורות לא יוכל להנך ילדים במעם הזמן וצרכי החנוך, ויזהיר את ההורים בשם ההשכלה ומשאלות הדור ומזכת בניהם לבל יפקידו את בני הנעורים ביד מורה כזה לשלחם בבית הספר אשר למחבר ספר, חורב, והרהג המנוח השיב את תשובתו במאמר מיוחד הנדפס במכ"ע, אינטעליגענצבלאטט' בהוספה הראשונה 83 № מהמכ"ע הזה מיום 8 טען אפריל 1853, וזה הוא המאמר של הרהג זצ"ל שהעתקתיו עברית: —

היהדות התלמודית וההשכלה הכללית

המלה הראשונה והאחרונה להבין דבר.

עלה אחד, הנלוה אל המכתב העתי פראנקפורטער זורנאל 78 № מצא לו ענין לענות בו את ההודעה מבית הספר, אשר "להאיראעלימישע רעליגיאנסגעזעלשאפט", כותב המאמר יביע רוחו על דבר היהדות התלמודית וההשכלה הכללית באופן כזה, עד כי כל המגלה העפה שלו לא פעלה למענהו, רק להראות לדעת-הקהל למדי, כי נעלמו ממנו ראשי היסודות, כן מההשכלה הכללית וכן מההיהדות התלמודית וכספר ההתום המה לו, אף יראה על ידה, עד כמה ידמו בדור הזה, כי כבוד היהדות התלמודית ירד פלאים, עד כי הכותב ירהיב בנפשו עז להאמין, כי דברים המלאים מושגי תהפוכות, רעיוני תהו, חסרי כל טעם ונוסדים על קלות הדעת, כי גם המה יוכלו למצוא מסלות בלבב דעת-הקהל, רק יען וביען כי כוננו הציהם נגד היהדות התלמודית, מבלי שים לב, כי כזה יכאיב לבות אלפי אודינו, אשר המה עוד נאמנים לדת קדשם ומהויקים בבית נחלת אבות באמת ובאמונה. —

לא למען במל כזה את דברי הכותב בלי שם הנאותים רק לתלמיד טועה, שהמה בטלים ומבוטלים מאליהם, יצאתי להשיב דבר, רק לבלי נאשר ודים בשתיקתנו, לבלי תתראה זאת כהודאה לדברי המוען שלא מדעת, אשר בשקר יסודם. —

ההשכלה הכללית? דעת וחיי החברה? — האצת הדוח למען ידעו להכיר ולהוקיר באמת חין ערך תנאי חיי החברה הכלליים ויהוסידיהם על יסוד התפתחות העבר, וכשרון המעשה בהז' במכ"ע. ובתולדות בני אדם. — וזה נדיבה ולב מוב, כי יתעורר לקדם על נדיבות ולהוציא לפועל

לפועל כל דבר באמת וצדק כחוג אהבת אדם כמדה מרובה, גם להיות מוכן ומזומן בכל עת ובכל שעה ובכל מקום בשמחה רבה להחיש ישע ועזר לאנשים, — ובאחרונה, התפתחות הכחות והכשרונות למען ילוח אליהם הפן והרצון גם הכשרון הנאמן והיכולת, לפעול ישועות לטובת בני אדם והאזרחים, את זאת, אנחנו בתור יהודים פשוטים המהזיקים ביהדות התלמודית חשבנו עד כה בתום לבנו לחותם תכנית ההשכלה הכללית הנאמנה, וכה פשוטים היינו להאמין, כי האכת הרוח, אצילות ונדיבות הלב, והתאמצות הכחות, ההשכלה הכללית הנאמנה הזאת, תתאים ביתר שאת עם נחלת אבות וקדושת הדת וכי התוצאות המועילות והחמדות של ההשכלה הכללית מידן היא לנו, על ידיהן תך ההשכלה שרשיה למטה ותעש פרי למעלה. היינו כה פשוטים להאמין כי הארת הרוח ונדיבות הלב לא יועילו ולא יצליחו במאומה, אם בידנו האחת נושית לבני הנעורים את ספר התורה, בתור דבר ה' ובידנו השנית נתן להם כלי משחית של קלות-הדעת ועזות מצח, לחבל ולנבל את דברי אלקים חיים אלה, להפר את חוקיו ומצותיו הקדושים מטעם צרכי הזמן וההיים ותענוגות בני אדם: היינו כה פשוטים להאמין כי אצילות ורוחניות החיים היוצאות מהיהדות התלמודית: ליחס לה' כל עלילות ופעולות החיים כגדולה כקטנה, כי רק הנה תערכנה ערובה כמנוחה ונאמנה בעד הדעת הכללית וישרת הלב, עד כי חשבנו למשפט צדק, כי היהודי התלמודי המשכיל והנאמן לדתו, הוא הוא באמת האזרח הנאמן במדינה, רב פעלים להיטיב ולהועיל; כל אלה האמנו בפשימות התלמודית שלנו, ובחפצנו למנוע את בני הנעורים מכאן בהשחתת המדות, ולתת להם השכלה כללית נאמנה ותמימה יחד עם דעת דת קדשנו, יסדנו בית הספר אשר לקחנו לנו לפתגם וליסוד מוסד את מאמר הו"ל: "אם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה". — צר לנו על הכותב בלי שם, הוא אחר את המועד — בית הספר שלנו כבר נפתח, ומספר לא מעט, לפי ההתחלה, מאבות יהודים, הפקידו בידינו את ילדיהם — צר לנו, כי אמנם אחר את המועד ללמדנו דעת אחרת, אחר את המועד להוכיח לנו, כי בתומתנו התלמודית הנחלנו לנו מושג לא נכון מההשכלה הכללית. — לפי דעת הכותב בלי שם, רק האיש הזה בשם משכיל יקרא, אשר יחלל שבת בפרהסיא, בימי מועד וחג לא ימנע ידו ממלאכה, מחרושת המעשה וממסחר ולמצער לדבר דבר ולמצוא חפץ מהם. — משכיל, לפי דעת הכותב בלי שם, — עליו להיות כמוהו, בור וחסר דעת גם בספר תורת משה, עד כי יחשוב כי מצות בעור

בעור חמץ בפסח, אסור אכילת תולעים, דם, חלב, גבלה וטרפה, הנה רק מצות התלמוד, מבלי שים עין לקרוא בספר התורה כי כל אלה מצות ה', דבר ה', דאורייתא. —

מי האיש, אשר לא יאכל נמלים בימי הקיץ — יחליט הכותב בלי שם, אשר ירחיק נפשו מהתנאל באכילת גבלה וטרפה, דם וחלב, האיש אשר גם בשגעון ינהג לרחוק ידיו לפני הארוחה ובעת האכילה ישתמר מנגוע בחלקי הטף המכוסים, הוא לא יבוא בקהל המשכילים, ולא יחד עמהם כבודו. —

מה נעשה לך כותב בלי שם, השיבה נפשך למנוחתך, לא נוכל לעזור לך במאומה, הנך שונה בחלומות הילדות; הזמן לא ישוב עוד, אשר במחור קל יכולנו לקנות לנו שם משכיל בין היהודים, אשר איידיעה ובערות בתורת ה', חרף וגדוף ונאץ כל קדש, שהוק ולעג מנהלת אבות ומנהגי ישראל, קטורת הצינארע ביום השבת ושלחן ערוך ממאכל טרפה, כל אלה היו סימנים מובהקים, כי האיש שככה הוא עושה, משכיל הנהו, הזמן ההוא לא ישוב עוד, יען המלאכה הקלה הזאת ימלאו בעת הנוכחית וכיתר שאת גם המכלים והבוערים בני ההבון. —

עלינו לנטוע בלבות בני הנעורים מושגים אחרים ותכונה אחרת: השכלת הרוח והלב באופן אחר, לעורר ולהפיה בלכם את האהבה הנאמנה לנחלת ישראל הנצחית ובאור רוח ה' וחכמת חכמינו ז"ל לכונן את לבם להיות תמים יחד עם הדת והיהדות לפקוח עינים, ללכת באור עמוד אשדית, לאמץ לבם בדבר ה' למען יהיו כאבותם בעלי חסד ורות נדיבה, לקום על נדיבות לאות ומופת בישראל, להביט בעינים פקוחות ובאהבת אדם טהורה על ה', התבל והאנושית, לראות בהאנושית את תעורת ומלאכות עמם, ובעמם, להבין ולהשכיל על ערך עצמותם ולהתאמץ למלאות בשמחה את כל הובותיהם בתור: בן-אדם, יהודי ואורח, להשתלם בחכמת ה' בתורתו ובמדעים הדרושים לרוח האדם, המכיר את ערכו יתרון האדם, ואם ימלאו כל דבר נכבד ויקר וטוב באמת, בדברים הנוגעים להאנושית ולהאלקים ויעשו זאת בנפש חפצה, אז יוקירו ויכבדו אותם לא: אף כי יהודים המה רק בעבור זה, בגלל כי יהודים המה יחשבו אותם כי המה אנשים נאמנים, בעלי מעשים טובים ודורשים שלום כל אדם, אחים המה בנוגע להאנושית וחברים יקרים במדינה, אף כי לא יאכלו בימי הקיץ נמלים, לא יתנאלו במאכל טרפה, דם וחלב, לא יחללו את השבת ומועדי ה' וישמרו אותם כדת הימים ואת עבודת מעשיהם יחריבו אז מרבן לה', יצומו ביום הכפורים ועת ישפכו נפשם

נפשם צקון לחש, יעשו שלום בינם וכין אביהם שבשמים וכל בני אדם גם יחד. —

אמנם האיש כהכותב בלי שם, העומד מחוץ ליהדות וברעיון זר ומוזר לה בכלל יביש עליה, בעיניו היהדות היא באמת כספר החתום בשבע חותמות, הוא רואה בה אותות אבל לא ידע פתרונם, לא ידע ולא יכיר את חין ערך התפעלות הנפש והאויש הנאמן אשר תנחיל היהדות להמתחזקים בביתה. —

כן יראה החמוני מעמי הארץ בדברי האמער רק שיח תפל ומשלי אפר ולא ידע ולא יבין ולא יחוש את התפעלות הנפש והתרוממות הרעיון, אשר ימלאו משכיות לב הקורא היוני; ובעת אשר בהדרת קדש ורגש נעלה ינשק בן יכבד אב את הקווצה הלכנה, שנשארה לו למוכרת עולם, נהלת אב איש שיבה שהלך לעולמו, יעמוד אז חסר-לב וישתומם על מעשהו בראותו בקווצה הזאת, כי היא רק צרור שערות לבנות, ולא יותר, כן ישליך מנגד ויבו איש פורע מוסר את טבעת הקדושין, אשר איש ישר ישמור אותה בקדושה ובטהרת האהבה לחברתו ואשת בריתו, והוא בקרת רוח ימסרנה אל המלוה ברכית ויתגנה בערבון, למען השיג אגודות אחדות למלאות גורנו יין, ובכלל חין ערך האותות והציגונים, הוא רק בעד זה האיש אשר יבינם לאשורם ויכיר וידע את רום מעלתם. —

אין חקקה כהסכלות, ומי כמוה כבירת כח ויודעת הכל! — אכן מקרא קדש כל חיי היהודי מערש ילדותו עד יובל לקברות: מצבות קדש, עמודי זכרון ישוה לנגד עיניו תמיד, אותות קדושים יתיצבו לנגדו, עדות נאמנה בברית ה' תסובבנהו תבוננהו בכל עת תמיד ובאשר הוא שם; בכל רגע ורגע עליו להראות בפועל את אהבתו ויראתו את ה' ובכל לבבו ונפשו ימלא את רצונו הקדוש; הרוח יהודי עמוק עמוק משכיות לבבו לכונן את חייו על פיהו ולפלא לו נתיב בהליכות עולם. הרוח הכביר ונאור הזה הוא הקסם, אשר יעצור כח להפוך את היהודי העני לעשיר, את האומלל והגדכה לשמח וטוב לב, הוא יוציא מבור צר למרחב, עד כי החלש יאמר נבור אני, ולאין אונים עצמה ירבה, למען יתעודד לכלכל את הרעות ולעמוד במסה, לפתור לו את שאלות תעודתו היותר קשות. —

השליכו את היהודי על אחד מקפי ים התבל, להיות בודד במועדו גלמוד ונעזב באיים רחוקים, בערבות מדבר וציה, הורידוהו בור הכלא בתא לבדו, על כל מדרך כף רגלו, באשר הוא שם: מקדש אלהיו עמו, כהן בעבודתו ומזבח ה' בקרב משכיות לבבו: אָהלו הנמני — בית מקדשו, שלחנו הנשבר — מזבח קדשו, לחם ומים — קרבן מנחה וכוס ישועות

ישועות, והוא כהן לאל עליון תמיד, ברכת ה' ושלום אמת ישיג בכל מקום ובכל עת תמיד. —

הפרח, אשר העלמה העבריה תחדל מקטוף אותו ביום השבת, החסיל (קאפער) שלא יצודנו הנער העברי, כל עבודת מלאכה וחרושת המעשה שימנע ידו מהם איש ישראל, שומר שבת מחללו ביום הקדוש ההוא, כל אלה המה מחאה גלויה (פראָמעסט) נגד הכפירה במציאות ה' בטבע, הן המה עדים נאמנים, כי אכן יש ה', בורא עולם תכל ומלואה, כאיש ישראל כאשר עבריה, אשר בכל יום השבת ישבתו ויעצרו ידיהם מבלי לפרוש ממשלחם על כל יצור נברא, מבלי השתמש אתו למטרתם ולתועלתם, לשנות את פניו כחפצם, יעידו ויגידו בזה, כי את התכל הזאת, הארץ הנתנה לבני אדם והמון בריות אשר עליה, יביאו קרבן על מזבח ה', יכירו וידעו ויודיעו, כי אכן יש לתכל הזאת בורא, אדון ויוצר, וכי לו כל יצור נברא וכל כח הנהו עבד ה' וגם המה משרתי אל עובדים ופועלים בהמון הכחות הנתנים להם, רק לפי רצון ה' והפצו הנעלה. —

פתותי החמץ אשר יבער היהודי סביבתו לפני חג הפסח המה מחאה גלויה (פראָמעסט) נגד הכפירה במציאות ה' והשגחתו בתולדות בני אדם (געשיכטע) והודאה גלויה עבור האנושיות תחת הנהגת ה', אשר בעיניו לא יגבה כס מלוכה מושלי ארץ כפרעה ולא ישפל עד דכא עבד נקלה, כי הצדק והאחבה יחנו על דגלו תמיד, להביא בכל עת מצוא נאולה להאנושית. —

החסוכה אשר יבנה היהודי, היא תבנה ותכונן את הידיעה וההכרה הנאמנה, כי כבוד ה' מלא עולם, לא רק בתקופות הדורות נוראי עלילות, אשר באו לערוץ תכל ומלואה ולשנות אותם כחפצם, רק השגחת ה' תלויה בכל עת תמיד את האדם על כל מדרך כף רגלו. ה' ילמדנו לבנות אהל משכנו תחת שמי השנחרו, בעמוד ענן ועמוד אש ינחהו במדבר וישימון דרך, אף ינצור וישמור אותו סלה, ה' יכיר וידע כל אהל וכל נפש אשר בתוכו, ובעד כל נפש ונפש יכין מזון. מן-שמים — מתת אלקים. —

כל אלה המה רק צלצלי קולות אחדים מההללויה הגדול אשר בחיי היהודי, ואשר אחדים מהם במראיהם החיצוני לקח הכותב בלי שם בחסרון דעת בלי סדר ומשמר, בלי כונה ורעיון, ויציגם על הנם לפני דעת הקהל להבנות אותם בעיניה. —

נגדה נא לכל העם נביע אמר, כי נאמנים אנחנו לא לבד עם אלה, אשר חשכנו לפני זה, כי כבוד נכבד את כל חיי היהודי המלאים פעולות רמות

רמות ונכבדות וכלם קדושים. המה אם יחיה כאשר חיו אבותינו ואבותיו, וגם את בנינו נחנך ככה, למען יהיו בנים למקום. —
 אמנם כן באופן כזה אנחנו ובנינו נאלץ להשאיר מחוץ למחנה ההשכלה, ברוח הכותב, בעוד נקים ונקבל עלינו את דברי כתבי הקדש באמת פשוטה, ונכבד את הכתוב בהם בתור דברי אלהים חיים, אמנם אז נוליד את בנינו אל משה והנביאים למען יכירו וידעו, מי ומה היו אלה לנו, וינחנו לדעת מעצמם, כי משה והנביאים ידעו והכירו רק יהדות כזאת. נראה להם את הנביא ישעיהו אשר בעינו נחשבה קדושת השבת, שהיא עתה ללעג ולקלס, כי היא שלמות נעלז גבוה ונשאה מאד ואשרי המחזיקים בכריתה (ישעי' נ"ח יג י"ד), ובעיניהם יראו כי בן אמוץ זה לא החזיק הרבה במעוז השכלת זמננו, בעוד יכול להרהיב עז בנפשו ולנבא (שם ס"ז י"ז) במפלתם של היהודים אוכלי בשר החזיר השקין והעכבר. נשמיע להם את קול ירמיהו הנביא, אשר בעת תרבן הבית, הכמיה להציל את ממשלת ישראל ומקדש ה', אם ישמרו את השבת מחללו (ירמיה י"ז, כ"ז); נציג לפניהם את דניאל וחבריו, עד כמה היו רחוקים מהשכלת זמננו, עד כי יכלו לחרף נפשם ולהחזיק במעוז דת קדשם, לכלי התנאל בפתג המלך, ובכל זאת מי לא יניד את זאת, כי בכל ענפי המדעים היו מצוינים וגדולים מכל חכמי זמנם (דניאל א'), לאות ולמופת נעביר לפניהם את גבורי החכמה ותושיה מחכמי התלמוד אדירי התורה, אשר כלם כאחד חיו ביהדות כאלה עד יומם האחרון, וכי לא כמחשבות הכותב בלי שם, כי חיו חיי גוירים ויכלו ימיהם באהלי מקלטם, רק היו אנשי שם ואנשי מעשה רבי פעלים גם בחוג החיים הכלליים, וכל אחד מהם היה גדל-עליליה ויעשו להם שם ויפעלו אך טוב בהליכות עולם ודברי הימים; המה בעין פקוחה ובהשקפה ברורה הכיטו על כל המוצאות והקורות כדורותיהם ויבינו לאחריתם ופעולתם בעד דורות הבאים, ובכלל, כי ידעו להעריך את הין ערך התורה ונושאי דגלה. נראה להם גם את רבינו סעדיה גאון את הרמב"ם, הרמב"ן, יצחק ערסא, את בן-גבירול, את האברבנל, את ר' יהודה הלוי, את אלבא, את רבני וחכמי ספרד וערב, אשר היו תורנים חכמים ופלוסופים גם יחד ואשר באהבה רבה ואהבת עולם נלחמו מלחמת חובה ומצוה נגד מחרפי אל כוזי תורה ומצוה ובככבים מזהירים לעולם יתנוססו בשמי התלמוד והחכמה, ולא בדברי הכותב בלי שם, אשר ישפול שקר, כי נלחמו נגד היהדות התלמודית. את כל אלה נראה לבנינו למען יאלפו ארחותם ולמען יהיו גם המה גדולים וגדולים בתורה ובהשכלה גם יחד, ויעצרו כח להתקומם נגד כל תעתועי הכל ומקסם כוזב, בערות ואיידעת. —

אבל

אבל התגבלה והתרחקה מחיי החברה, אשר יאנה הכותב בלי שם? הלא אמרנו למעלה, כי אנחנו מכירים השכלה כללית אחרת, היים כלליים אחרים, שונים מחיי חברה כאלה, אשר יאחדו אותם רק משתה שמנים ושלחן ערוך. —

אם יחפצו לכנות את זאת בשם הבדלה והרחקה, אמנם יבינו זאת כחפצם, את ההבדלה וההגבלה הזאת לא יוכל היהודי להסיר מעליו. ההבדלה הזאת נתנה לו בראש וראשון מה' ואשר ע"י תורתו הורה לנו את המאכלות האסורות והמותרות לנו ויצונו לשמור אותן ולמלאות אחריהן (ויקרא כ', כ"ה, כ"ז), את זאת לא נוכל לשנות ויעבור עלינו מה — אך מכירים אנחנו חיי חברה יקרים ונכבדים ממשותה שמנים ושלחן ערוך. —

אם לא יוכלו יהודים ונוצרים לאכול ולשתות יחדיו, הלא יוכלו יחד לפעול ולעשות, איש לטובת רעהו, הלא יוכלו להתאחד יחד ברעיון רם ונעלה להצלת המדינה בדבור ובמעשה לטובת הכלל, הן יוכלו לדאוג לפעול ולעשות יחד, יוכלו להביא קרבנות וזבחי-דיון על מזבח כל דבר יקר טוב ונכבד, את כחותיהם וכל האמצעים הנתונים למו, למען חקים ולכונן את אהבת האדם וטובת הכלל על מוסדות נאמנים; אמנם מי לא ידע ומי לא יחוש, כי כל אלה יחזקו ויאמצו במאד מאד את הקשר הכללי לארך ימים וכי האגודה אחת הזאת המאחדת לבבות לפעול ולעשות אך טוב לשם ממרה רמה, גבוהה ונשאה באהבה ואוהה כללית, נכבדה ויקרה מהרעות והידידות אשר יפעלו למענם תענוגי בשר, שלחן מלא דשן ויין הרקח. — היהודי והנוצרי תמימי דעים וישרי לב ילכו מנגד לאלה ויעברום בשתיקה. —

אנחנו נכלה את דברינו, אף כי עוד רבות נשאר בלבנו להביע אמר, זאת היא המלה הראשונה שלנו ונפשנו תשאל, כי תוכל להיות גם האחרונה. אנחנו לא נבקש בחזקה להביע בקהל מערכי לבנו, אבל איננו בורחים בהתבא, בעת נראה כי יעוללו בעפר את קדושת דתנו ויחללו את כבודה. —

עם הכותב בלי שם שמנו כזה הקץ לדברינו, אך בדבר אחד נקנא בו, איך השכיל לשים צעיף עלמה על שמו ולכסותו במשאון, עד כי לא נוכל בשום אופן להכירנו מי הוא זה ולמי הוא: כי לא נוכל לבקשנו בקרב קהל המשכילים, את זאת תראה לנו בפתח דבריו, כי המושג הראשון של ההשכלה הכללית כמו זו הוא לו; בין היהודים לא נבקשנו, כי המגלה עפה שלו תראה לנו בערות ואי-דעת גם בספר החומש, ולמען לא נבקשנו גם בין הנוצרים, יוכיח בסוף דבריו, כי גם

גם ידיעת ספרי דת הנוצרית אין לו, ואם כן נמצא נחם לנפשנו כי פנשנו רק "צל עובר", בן בלי שם ובלי עצם. —

אך להסיר משנה אחד, עלינו לקחת איוה דברים בסוף מאמרנו. הצל-בלי-שם יתאמר כי הוא בא במגלתו בשם ובכח רוב העדה, נגד זאת נשיב "ל א" "ול א" בידיעה נאמנה, כי אהבת אחים עוד לא ירדה מגדולתה להיות כצל עובר, גם קדושת הדת ונחלת אבות עוד לא השפלה עד עפר ולא נאבדה מקהל ה'.

אנחנו ידענו היטב את כללות העדה, נדע להבדיל מאלה אשר יתאמרו כי המה באי כח דעת הרוב, אנחנו נדע ברור כי גם אלה אשר לא מחשבותינו מחשבותיהם, גם דעתם איננה מסכמת עם הכותב בלי שם ועם המגלה עפה שלו, ונוכחים הננו לדעת כי הרוב אשר יתאמר הבן בלי שם כיון הוא בא בכחו, לו ענתה אמרתה, כי אז לא שמענו דבר, זולת אהבה והכרת טובה בעד פעולה כזאת, אשר אין לה מטרה אחרת רק לבונן את הדת והיהדות אשר לאורה הנאמן נלך במח ובלב ונפש נחזיק בדת קדשנו, אשר למענה חיו גם הקריכו אבותיהם את חייהם בשמחת לבב, (על גוף המאמר תתום)

ראבבינער הירש, פראנקפורט 5 אפריל 1853

